

François Cusset

Književnost i teorija¹

S francuskog jezika prevela – Sanja Sekelj

1 Autor teksta već od naslova knjige inzistira na engleskim terminima (*FRENCH THEORY: FOUCAULT, DERRIDA, DELEUZE & CIE ET LES MUTATIONS DE LA VIE INTELLECTUELLE AUX ETATS-UNIS*, Paris: La Découverte, 2003.) zbog pojačanoga kritičkog učinka. Iz tog su razloga pojedini termini ostavljeni na engleskom jeziku i u prijevodu. (op. prev.)

François Cusset (1969.) francuski je povjesničar ideja i profesor na sveučilištu Nanterre u SAD-u. Najveći je odjek izazvao svojom knjigom *FRENCH THEORY: FOUCAULT, DERRIDA, DELEUZE & LES MUTATIONS DE LA VIE INTELLECTUELLE AUX ÉTATS-UNIS* (1992.) u kojoj prikazuje načine na koje su naslovni autori iskrivljenom recepcijom postali političkom bombom u američkom akademskom prostoru, ali i utvrđuje da taj proces nije bio izravno uzajaman, tj. da teorijski utjecaji iz SAD-a nisu ostavili značajnijega traga u francuskoj književnoj kritici. Trenutačno se bavi *queer* teorijom i usporedivošću njezina širenja Europom s recepcijom francuske teorije u SAD-u. Stoga u svoje zadnje dvije knjige, *QUEER CRITICS: LA LITTÉRATURE FRANÇAISE DÉSHABILLÉE PAR SES HOMO-LECTEURS* (2002.) i *THE INVERTED GAZE: QUEERING THE FRENCH LITERARY CLASSICS IN AMERICA* (2011.), nastoji propitati seksualnost likova iz francuske književnosti na koje se uvriježeno gleda kao na heteroseksualce i pritom posredno ispitati političke i moralne reperkusije ranijih interpretacija.

Dekontekstualizacija je, prije svega, pitanje disciplinarnih teritorija: francuska teorija ulazi u Sjedinjene Američke Države posredstvom odsjeka za književnost. Autore koji su u pitanju čitalo se, naravno, i u Francuskoj na kolegijima književne teorije. No nakon što je prošla moda 1970-ih godina, teorija se brzo "postrojila [i] čeka studente u određeno vrijeme", njezini su učinci ograničeni tradicijama "čvrsto usađenim u Nacionalno obrazovanje", kao što su tumačenje teksta ili disertacija,² dok ona danas, nasuprot tome, još uvijek prevladava u američkom polju humanističkih znanosti. Osim toga, Derrida, Foucault, Deleuze i Lyotard nisu samo filozofi odgoja, već su se bacili i u obranu filozofije kao discipline, čemu svjedoči njihov uporni otpor prema reformi Haby iz 1975. te njihova uloga u stvaranju GREPH-a (Groupe de Recherche en Épistémologie Politique et Historique), a kasnije i instituta Collège international de la philosophie. Naprotiv, s druge će strane Atlantika njihovi spisi, skupljeni pod oznakom francuske teorije, biti nadasve *poknjiževljeni*, proći će kroz književno sito. Na statističkom se planu zaokret događa između 1975. i 1980. Uspoređujući Derridaove tekstove i tekstove koji se bave njegovim radom, a koji su objavljeni u Francuskoj i SAD-u u razdoblju od 15 godina, sociologinja Michèle Lamont odredila je 1975. kao godinu oštra obrata silnica: Derridaov uzlet u književno-znanstvenom polju na području SAD-a te opadanje sveukupnog broja njegova spominjanja u Francuskoj.³ Ograničavajući se na kvartet Barthes-Lacan-Foucault-Althusser, pokazala je da je od 1980., odnosno od datuma njihova konačnog disciplinarnog 'učvršćivanja', više od 50% članaka, koji su im posvećeni u SAD-u,

² Antoine Compagnon, *LE DÉMON DE LA THÉORIE. LITTÉRATURE ET SENS COMMUN*. Paris: Seuil, 1998., str. 11–12. Navodi iz tekstova prenose se prema francuskome izvorniku (op. prev.).

³ Michèle Lamont, *How to become a Dominant French Philosopher? The Case of Jacques Derrida*, u: *AMERICAN JOURNAL OF SOCIOLOGY*, sv. 93., br. 3, studeni 1987., str. 602.–604.

objavljeno u časopisima književno-znanstvenog polja.⁴ Tekstovi svih autora u pitanju malo pomalo prevode se, komentiraju, unose u program književnih kolegija, prvo francuske, a zatim engleske i komparativne književnosti. Mnogima ostavljaju dojam preokreta bez presedana: "Kakvo li je to za nas bilo oslobođenje, jedna tako odvažna epistemološka *tabula rasa*...", prisjeća se Edward Said.⁵

Njezin će uspjeh brzo preobraziti francusku teoriju u važan ideološki i institucionalni ulog, koji će je u kontekstu pojačana nadmetanja među kampusima, uz pomoć skupova i pozvanih zvijezda, učiniti predmetom nadmetanja bez presedana među sveučilištima. Ta bitka *showcasinga* za mogućnost 'pokazivanja' Derridaa ili Foucaulta na konferencijama na svojem tlu, suprotstavlja na primjer Berkley, Buffalo i Sveučilište u New Yorku (za Foucaulta) ili Yale, Cornell i Irvine (za Derridaa). Čak i neki nerenomirani kampusi uspijevaju stvoriti ime kao središta za interpretaciju Francuza – na primjer Sveučilište Miami u Oxfordu (Ohio) gdje djeluju frankofone feministice Jane Gallup i Peggy Kamuf. Slično kao i u slučaju grupnih sportova, svako sveučilište stvara specijalnost koju namjerava nametnuti na nacionalnom tržištu: dekonstrukcionisti Yalea protiv književnih epistemologa Cornellia, psihokritičari Harvarda protiv postkolonijalista sveučilišta City University, novi historisti Berkeleyja protiv deridijanaca Irvinea, neoaristotelijanci Chicaga protiv moralista Stanforda itd. No da bi se do te točke uopće stiglo, francuska je teorija, uvezena, pa ponovno izumljena, trebala malo pomalo pogurati te odjednom oslobođene, a ponekad čak i oživljene, odsjeke za književnost prema središtu starog polja humanističkih znanosti.

⁴ Michèle Lamont, Marsha Witten, *Surveying the Continental Drift: The Diffusion of french Social and Literary Theory in the United States*, u: FRENCH POLITICS & SOCIETY, sv. 6., br. 3., srpanj 1988., str. 20.

⁵ Edward Said, *The Franco-American Dialogue: A Late Twentieth-Century Reassessment*, u: Ieme van der Poel i dr. (ur.): TRAVELING THEORY: FRANCE AND THE UNITED STATES. Teaneck: Fairleigh Dickinson University Press, 1999., str. 143.

SPOR FAKULTETA: POBJEDA ISKAZA

Nedostatak kraljevske discipline, kriza paradigmi, protekcionističko povlačenje pojedinih disciplina, pojačano proračunsko rivalstvo među programima studija, profesionalizacija i odlazak studenata u znanosti i biznis – sredinom 70-ih godina, svi se sastojci ujedinjuju i na američkom sveučilištu počinje bjesnjeti ekološka borba između polja znanja, taj strukturni spor fakulteta (prema Kantovoj sintagmi iz 1798. kojom je opisao odnose između filozofije i ostalih disciplina) koji je u SAD-u umirio poslijeratni uzlet. Književno-znanstveno će polje, razmećući se nekolicinom operativnih koncepata i nanovo prevedenim autorima, iz tog spora izaći kao pobjednik. Njegovo oružje: narativni (više nego normativni) relativizam koji omogućuje ponovno čitanje filozofskih, romanesknih, socioloških ili povijesnih diskursa, kao i toliko drugih narativa – umetnutih u prostranu narativnu strukturu. Njegova taktika: primjena sumnje u preustroju kartografije znanja, širenje njezine disciplinarne moći na susjedna polja i, uopće, razmatranje "iskušenja *pograničnih sporova*" i "preobražavanje *granica u predmete*" rasprava, jer upravo teoretiziranjem granice intelektualna struja "ostaje živa",⁶ kako je pokazao sociolog Randall Collins. Pobjedu su osigurala tri fenomena: književna interpretacija francuskih tekstova, institucionalna ofenziva koja nameće nov diskurs te, ključni faktor, širenje nove narativne paradigme na područja više ili manje pridružena književno-znanstvenom polju, kao što je slučaj filmskih studija, kritičke analize prava i (s malom dozom paradoksa) teologije.

Sve dakle počinje unutar odsjeka za francuski jezik koji su, međutim, ostali podosta konvencionalni, a takvima će biti i dalje. Francuska je teorija unutar njih samo marginalno promijenila pristupe koje su dogovorile književna povijest i

⁶ Randall Collins, *THE SOCIOLOGY OF PHILOSOPHIES*. Cambridge: Harvard University Press, 1998., str. 783.–784.

kulturni kontekst. Jednostavno rečeno, šačica je sjevernoameričkih profesora francuskog jezika, posve različitih opredjeljenja (Frederic Jameson, Michel Pierssens, Jeffrey Mehlman, Leo Bersani, Mark Poster, da spomenemo samo nekolicinu), za vrijeme punog zamaha krize književno-znanstvenog polja učinila isto što i njihovi prethodnici s nadrealizmom i egzistencijalizmom: s druge su strane Atlantika promicali ono oko čega se u Parizu vode rasprave, pokazivali su odsjaje najsajnijih francuskih proizvoda tog trenutka. No ubrzo, od trenutka kad je dostupno nekoliko prijevoda, ti tekstovi emigriraju prema najplemenitijem odsjeku, odsjeku za engleski jezik. Zatim se u to uključuju posve novi odsjeci za komparativnu književnost, od kojih se prvi otvara na Yaleu 1973., to su nasljednici starijih odsjeka za "svjetsku književnost" (*Weltliteratur*), no od njih se razlikuju pristupima koji su autorefleksivniji (preispituju književnost i njezinu kulturnu relativnost), a stoga i interdisciplinarni, pa će zbog toga biti najpogodnija područja za prihvatanje prvih međuodsječkih programa, poput etničkih studija ili psihoanalize. Kako se udaljuju od odsjeka za francuski jezik, prvi čitani tekstovi Foucaulta, Derride, Deleuzea ili Lacana podvrgnuti su disciplinarnom usmjeravanju koje se sastoji od njihova *privlačenja* književno-znanstvenom polju, stavljanja prioriteta na njihove analize teksta (ili tekstualnost) pa čak i od *poknjiževljenja* njihovih filozofskih tvrdnji.

Foucaultov slučaj jako dobro osvjetljava novonastalu situaciju. Nakon kratka pribjega književnom primjeru, koji je bio zamišljen kao "odmor, stanka, poetska slika", govorio je da je "prešao iz pozicije očekivanja (isticanje mjesta književnosti kakvo je nekoć bilo, bez naznaka njezinih odnosa s ostalim diskursima) u jednu posve negativnu poziciju, pokušavajući utjecati na ponovnu pozitivnu pojavu svih neknjiževnih ili paraknjiževnih diskursa (...) isključujući književnost": nije toliko tražio "diskurse unutar književnosti [koliko] diskurse izvan filozofije".⁷ Nasuprot tome, američko je služenje Foucaultom sve više i više književno. Njegovo predavanje iz 1969. godine *Qu'est-ce qu'un*

auteur? (Što je autor?, op. prev.) na engleskom je jeziku prvi put objavljeno 1979. i jedan je od Foucaultovih tekstova koji najviše kruže – pogotovo poznato pitanje "zašto bi bilo bitno tko govori?". Navode se i njegovi tekstovi iz mladosti o Mauriceu Blanchotu ili kritičaru Jean-Pierru Richardu,⁸ koji su u Francuskoj slabo cijenjeni. Kao dvije egzemplarne figure narativnog žanra, uspoređuju se viteštvo prema Don Quijotu i ludilo prema Foucaultu.⁹ Uz pomoć Foucaultovih se koncepata ponovno iščitava Virginia Woolf kao pravi školski primjer mehanizama seksualnosti koje je on prethodno analizirao.¹⁰ Studija *THE NOVEL AND THE POLICE* D. A. Millera jedan je od najpoznatijih eseja novog američkog književno-znanstvenog polja jer uspješno seksualizira i politizira jedan od predmeta književne povijesti – romaneskni žanr, a teži direktnoj primjeni koncepta 'disciplinarnog društva' na drugu veliku instituciju XIX. stoljeća – na roman.¹¹ No ispod pretpostavljena i nepreispitana kontinuiteta između zatvora ili bolnice i teksta romana, na djelu je određena tekstualizirajuća iluzija. Sve obiluje člancima i djelima koji studentima nude sažetke odnosa Foucaulta i književnosti ili popise najdjelotvornijih Foucaultovih koncepata u književnoj kritici, na sliku i priliku klasične studije Simona Duringa.¹² Lyotarda, a zatim Deleuzea i Guattarija, zadesila je slična sudbina.

⁷ Izvaci iz jednog netiskanog razgovora objavljenog u: Roger Pol Droit: *Foucault, passe-frontières de la philosophie*, u: *LE MONDE*, 6. rujan 1986.

⁸ Michel Foucault, *La pensée du dehors*, u: *CRITIQUE*, No. 229., lipanj 1966. i *Le Mallarmé de J.-P. Richard*, u: *ANNALES ESC*, br. 5., rujan – listopad 1964.

⁹ André Brink, *THE NOVEL: LANGUAGE AND NARRATIVE FROM CERVANTÈS TO CALVINO*. New York: New York University Press, 1998., str. 10.–28.

¹⁰ Peggy Kamuf, *Penelope at Work: Interruptions in A room of One's Own*, u: *NOVEL: A FORUM ON FICTION*, sv. 16, br. 1., jesen 1982.

¹¹ D. A. Miller, *THE NOVEL AND THE POLICE*. Berkeley: University of California Press, 1988. str. 16.–17.

¹² Simon During, *FOUCAULT AND LITERATURE: TOWARDS A GENEALOGY OF WRITING*. New York: Routledge, 1992.

Budući da je razlikovao male i velike pripovijesti, paralogijske igre i totalizirajuće mitove, Jean-François Lyotard u književno-znanstvenom je polju omogućio generalizacije pojma postmodernizam i približavanje teorijskih i književnih žanrova. Svaki se diskurs, pa i onaj o narativu, vraća samom statusu narativa. Bill Readings predlaže: "Trebalo podsjetiti naratološki diskurs", koji narative vidi svugdje (kao da pokušava staviti književno-znanstveno polje pod vlastitu moć), "da je i on sam narativ".¹³ Tada mu ništa ne bi moglo umaknuti. Deleuze i Guattari, koji su u književno-znanstvenom polju bili priznati nešto kasnije, služili su prvo kao potpora novom američkom diskursu o književnostima 'manjina'. Radi se o pomaku od koncepta *minorne* književnosti, koji je uveden u značajnom eseju o Kafki,¹⁴ do koncepta *minoritarnog* korpusa u kojem su autori ANTI-EDIPIA bez sumnje vidjeli ponovni prodor gotovo edipovskog regionalizma. Dvojica Amerikanaca, Abdul Jan-Mohamed i David Lloyd, na Berkeleyju su 1986. organizirala skup o "prirodi i kontekstu minoritarnih diskursa" koji uvodi kritičku struju posvećenu minoritarnim književnostima na američkom tlu: afroameričkoj, irskoj, indijanskoj. Analizirajući minoritarnu "stilistiku" i "opozicijsko" pisanje, neki u tome nalaze inspiraciju, poput Rossa Chambersa, koji se bavi francuskim 19. stoljećem, i kritičara Louisa Renza, no koriste se postupkom koji ima malo veze s Deleuzeovim i Guattarijevim: Renza na temelju jedne jedine novele bostonske spisateljice Sarah Orne Jewett poziva na "*minornu* kritiku *minorne* književnosti", no postavlja sebe za jedinog suca tih kategorija (upozoravajući da će neki njegovu "*minornu* kritiku" shvatiti kao "ekscesivno prečitavanje"), dok Chambers primjenjuje konceptualna sredstva naratologije ne bi li otkrio političku smjelost u književno-

¹³ Bill Readings, *INTRODUCING LYOTARD: ART AND POLITICS*. New York: Routledge, 1991., str. 71.

¹⁴ Gilles Deleuze, Félix Guattari: *KAFKA, POUR UNE LITTÉRATURE MINEURE*. Paris: Minuit, 1975.

sti 19. stoljeća.¹⁵ Autori koji su i u Francuskoj bili snažnije vezivani uz književno-znanstveno polje, od Barthesa do Kristeve, također su predmet književnog pretovarivanja pomoću već postojećeg "tonalnog" ili stilističkog čitanja. U jednom eseju o postmodernoj misli, kritičar Allan Megill u slučaju Derridaova djela (isto čini i s Heideggerom) postavlja pitanja "stilskih figura", motiva "nostalgije" ili aluzija na Edgara Poea kako bi u prvi plan stavio "radikalnost" koja je više estetska ili apokaliptična, nego politička.¹⁶ Poziv na Nietzschea, koji se nalazi u srcu studije Allana Megilla, također je često tretiran književno – prikazuje fantomsku figuru autora SUMRAKA IDOLA, koja poststrukturalističke teorije, odnosno riječi njezinih komentatora, dolazi opskrbiti tonalnošću, leksičkim poljem i motivom u pikturalnom smislu.

Ako je filozofija tako *poknjiževljena*, književnost postaje područje teorije. Jer njezine taktike *poknjiževljavanja* vežu književni tekst uz teorijski diskurs koji ga uokviruje i koji ga naizgled opravdava: pomoću "preokretanja hijerarhije", književnost nažalost "nalazi svoju legitimaciju u kritici i teoriji",¹⁷ žali Antoine Compagnon. Međutim, kako bi se nametnule nove francuske reference i istaknule nove političke ambicije književno-znanstvenog polja, taj spori proces nerazlikovanja književnog i filozofskog korpusa neće dostajati, potrebna je duga ruka institucije. Tu su ulogu mogli odigrati prvi međuodsječki istraživački instituti ili grupe ljudi s različitih kampusa, kao npr. utjecajna School of Criticism and Theory. Sa sjedištem u Irvineu, a potom u Cornellu, taj areopag književnih teoretičara svakog ljeta organizira inicijacijske seminare u nove teori-

¹⁵ v. Ross Chambers: ROOM FOR MANEUVER: READING (THE) OPPOSITIONAL (IN) NARRATIVE. Chicago: University of Chicago Press, 1991. i Louis Renza: A WHITE HERON AND THE QUESTION OF MINOR LITERATURE. Madison: University of Wisconsin Press, 1988.

¹⁶ Allan Megill, PROPHETS OF EXTREMITY. Berkley: University of California Press, 1985.

¹⁷ Antoine Compagnon, *The Diminishing Canon of French Literature in America*, u: STANFORD FRENCH REVIEW, sv. 15., br. 1.-2., 1991., str. 106.-108.

je, koji se nazivaju *theory camps* po uzoru na *summer camps* za američku mladež. No i u ovom se slučaju još uvijek radi o propovijedanju (već gotovo) preobraženicima. Kako bi se tako uzburkano književno-znanstveno polje našlo u središtu pozornosti, najveću institucijsku ulogu odigrat će znameniti Modern Language Association (MLA) osnovan 1883. kao podrška profesorima i studentima književnosti. U SAD-u to je glavna službena organizacija koja predstavlja nastavnike i istraživače koji pripadaju književno-znanstvenom polju, i ima između 30 000 i 50 000 članova. Do 1960-ih Udruga je djelovala poput kule konzervativizma. No već je i tad njezin dobro posjećeni godišnji kongres podizao i rušio polemike i reputacije: inauguracijski govor predsjednika MLA-a, Douglasa Busha, iz 1948. bio je nepravedan prema Novoj kritici optuživši je za "mutni intelektualizam", "odbacivanje moralnih vrijednosti" i za komentare koji "su sami sebi svrhom".¹⁸ Oluju ništa ne najavljuje ni 1980. kad predsjednica Helen Vendler u gotovo devetnaestostoljetnom stilu veliča "okus koji na jeziku pobuđuje [...] individualni stil" i "ono prvo potpuno prihvatanje i nevinost pred tekstem" na uštrb "interdisciplinarnih" otklona od književnosti.¹⁹

No u nekoliko će godina MLA postati kotao u kojem će se zakuhati najsmjelije (ali i najsmješnije) inovacije književno-znanstvenog polja, te posljedično i meta reakcionara pogođenih njegovim političkim provokacijama, kao što su bili *homage* Ginsbergu, odavanje počasti Castru ili pozivanje delegacija nastavnika iz sovjetskog bloka. Ne postoji ništa što bolje sažima razvoj polja između 1980. i 1990. od raspona tema za otprilike 2000 panel-diskusija i okruglih stolova organiziranih za kongrese MLA-a. Već uobičajenim diskusijama stručnjaka za 16. stoljeće i hispanista o baroknoj poeziji ili Calderónovu teatru, s vremenom će se pridružiti teme

¹⁸ Navedenu u: GERALD GRAFF: *PROFESSING LITERATURE: AN INSTITUTIONAL HISTORY*. Chicago: University of Chicago Press, 1987., str. 248. ¹⁹ *Ibid.*, str. 254.

(zadržat ćemo se na jednom posve proizvoljnom izboru) koje su prije 1980. bile nezamislive, kao, primjerice, *Dekonstrukcija i smrt Boga*, *Ginekologija i spolne bolesti u 18. stoljeću* ili *Budućnost marksističkog feminizma* iz 1983., *Klitorisni imaginarij i masturbacija u djelu Emily Dickinson* ili *Izići iz ormara kao pretila žena* (upućuje na "ormar" prikrivene homoseksualnosti iz kojeg "izlazi" osoba koja se javno izjašnjava o svojoj orijentaciji) iz 1989., te *Sodomistički turist* ili *Viktorijansko donje rublje i prikaz ženskog tijela* na kongresu 1990. Nažalost, svake je godine između Božića i Nove godine to ekscentrično okupljanje dotjeranih sveučilištaraca dizalo prašinu u javnosti. Pomoću tog neobičnog barometra književno-znanstvenog polja i nelaskavih izvještaja u tisku, šira će publika otkriti nova usmjerenja: dekonstrukcija, *gay* i *queer studies*, marksistički i postmarksistički studiji, postkolonijalni studiji, *black* i *chicano studies*. Za takav razvoj MLA-a može se podjednako zahvaliti članovima Udruge, koje ona vjerno predstavlja, i utjecaju niza predsjednika, neovisno o tome mislimo li na deridijanca J. Hillisa Millera, feministkinju Catharine Stimpson, povjesničarku nadrealizma Mary-Ann Caws ili na afroamerikanista Houstona Bakera.

Književno čitanje filozofa i ciklički ponavljane institucionalne provokacije još uvijek proizlaze iz disciplinarnih strategija. No ponad toga, sumnja koju je podmetnula francuska teorija (ili njezino američko čitanje) potresla je cijelu književnu *epistemu* sveučilišta. Ta sumnja može biti sveteckstna, kad iz unutrašnjosti polja želimo objasniti sve kulturne fenomene pomoću samog (ne)funkcioniranja jezika. Može biti i *svepripovjedna*, ako preispitamo sve oblike diskursa, od znanosti do psihoanalize, kao različite pripovjedne tekstove. Rezultat je proširenje *ad infinitum* same kategorije književnosti koja namjerno ostaje nedefinirana i jednostavno postaje sinonimom sumnje bez granica. Kolebanje u postavljanju definicije osigurava njezinu poroznost u odnosu na sva susjedna polja i uspjeh njezinih prohtjeva za prodiranjem u ta polja. Drugačije rečeno, ako je sve književnost, tko bi joj mogao odolijevati? To je još jedna

razlika u usporedbi s Francuskom gdje je 'era sumnje' nakon nekoliko godina izazvala centrifugalno gibanje autorefleksije, povlačenja i razmišljanja o pitanju definicije (opsesija epohe za 'kriterijima literarnosti' i za granicama 'književnog prostora'). Taj isti teorijski poticaj u SAD-u izaziva centripetalno gibanje teritorijalnog širenja procesima apsorpcije ili kontaminacije i ostavlja definiciju književnosti (ili narativa) širom otvorenom, kao da želi u nju što uspješnije uključiti svoje disciplinarnе druge. S jedne je strane ta sumnja metodična i znanstvena, kako bi u svoju mrežu uhvatila predmet koji joj izmiče, a s druge je strane politička i pragmatična, kako bi polje studija iz krize izašlo okrijepljeno. Bez ulaženja u psihologiju osvete, na ovom je mjestu korisno podsjetiti na kompleks manje vrijednosti većine profesora i studenata književnosti na tradicionalnim američkim sveučilištima, usprkos Matthewu Arnoldu i pokretu Nove kritike: gledani svisoka od strane kolega iz susjednih polja, imali su imidž zabavnih sudruga koji su, međutim, podosta udaljeni od pravih pitanja, iz čega proizlazi bezazlen termin "*belle-lettriste*" (hrv. *lijepo pisanje*, op. prev.). No ovog će puta baš s njihove strane biti postavljeno ozbiljno pitanje ili bar pitanje koje ozlovoljuje. Profesori i studenti književnosti sumnjiče filozofiju za logocentrizam, književni kanon za prikrivene kolonizatorske primisli, društvene znanosti za kulturni imperijalizam, a dosad nedodirljive egzaktne znanosti za autizam (zbog isključivo internih sustava legitimacije²⁰) i tako postaju prvacima subverzije, a njihova disciplina najbolje nanoštrenim *kritičkim* oružjem u tom trenutku. Od tog će novog Rima, odnosno od odsjeka za engleski jezik, krenuti nečuvena osvajanja, križarski ratovi kojima je cilj evangelizacija udaljenih teritorija, što zorno prikazuju tri neočekivana primjera polja podređenih književno-znanstvenom polju: *film studies*, *legal studies* i *theological studies*.

²⁰ V. na primjer Stanley Aronowitz: *SCIENCE AS POWER: DISCOURSE AND IDEOLOGY IN MODERN SOCIETY*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1988.

Američki *film studies* pokazuju dvije osobitosti: u ime razlike između filmskih škola (*film schools*) i diskursa o filmu, staru povezanost s poljem humanističkih znanosti, te jak francuski utjecaj i prije 1970. čemu svjedoči uspjeh djela Jeana Mitryja i spisa novog vala. No primjena novih francuskih tekstova preobrazit će dosad empirijska predavanja (o adaptaciji romana ili pravilima Aristotelove *POETIKE*) u prave teorijske laboratorije. Američki uspjeh spisa Jacquesa Lacana i, pogotovo, lakanovca Christiana Metza od 1975/1976. o vizualnoj percepciji ili filmskom onirizmu, osigurava, između ostalog, području *film studies* određeni disciplinarni identitet unutar književno-znanstvenog polja. U freudovsko-marksističkim člancima francuske inspiracije (kojima se pridružuju i britanski autori časopisa *SCREEN*) naglasak je stavljen na "makinacije" producenta, "nesvjesnu ideologiju" gledatelja ili "autorsku funkciju" redatelja.²¹ *Film studies* i predavanja iz književnosti govore, dakle, istim jezikom. Časopisi koji ulaze u modu (od *DIACRITICS* do *OCTOBER*) umnožavaju članke o filmu, a teoretičari filma najviše koriste sintagmu "čitanje filma", preuzetu iz naslova priručnika objavljena 1977., *HOW TO READ A FILM*, u kojem, međutim, ništa nije rečeno o novoj eri koja istovremeno započinje u američkoj kinematografiji filmovima *RALJE* (1975.) i *ROCKY* (1976.). Međutim, u drugoj se fazi *film studies*, kao i kulturalni studiji u književno-znanstvenom polju, počinju baviti problematikom identiteta (etničkog ili feminističkog), pitanjima masovne kulture i interkulturnih odnosa. Taj nagli zaokret Dudley Andrew objašnjava zahtjevom za sveučilišnom inovacijom: "Ako je semiotičko, marksističko i psihoanalitičko zdanje filmskih studija ostavljeno po strani u trenutku kad je njegova žbuka još bila svježija, (...) objašnjenje treba potražiti ponajviše u sustavu koji podupire istraživače u stvaranju novih poddisciplina umjesto u popravljaju ili ojačavanju središta polja."²²

²¹ Dudley Andrew, *The 'Three Ages' of Cinema Studies and the Age to Come*, u: *PMLA*, sv. 115., br. 3., svibanj 2000., str. 343.–344. ²² *Ibid.*, str. 344.

Napokon, u posljednjem se periodu *film studies* udaljuju od književno-znanstvenog polja osuđujući, u ime 'postteorijskog' doba, teorijsku redukciju filmskog objekta, zagovarajući povratak antiintelektualističke palice koja je jednako neumjerena kao i 'tvrđ' lakanizam iz 1975.²³ To su bile tri faze za vrijeme kojih su filmski studiji na francuskim sveučilištima ostali uglavnom nepromijenjeni – organizirani oko dvostrukog pristupa (povijesnog i estetskog) jednako udaljenog od Lacana kao i od Deleuzea: povijest filma i njegovih redatelja, estetika slike, tehnike snimanja i rezanja kadrova te cjelovit 'kinematografski niz' od scenarija do distribucije bile su i dalje središnje teme. U prolazu se eventualno preispituje valjanost semiološkog pristupa ili korisnost primjene teorija književnog žanra u omeđivanju nesigurnih filmskih žanrova.

Još su značajniji upadi književnih teoretičara na područje prava ili, bolje rečeno, na područje komentara o pravu koji su daleko od programa koje reguliraju *law schools* i koji, naravno, ostaju bez utjecaja na samo pravo. Tako kritičar Peter Brooks istražuje mjesto ispovijedi u zapadnjačkoj kulturi na temelju istovremena čitanja književnih klasika i tekstova iz područja prava, u knjizi koju romanopisci preporučuju pravnicima, i obratno.²⁴ Oštriji je rad Stanleyja Fisha (koji predaje na odsjeku za engleski jezik i na pravnom fakultetu), koji pravne principe izlaže testu logičke i retoričke koherentnosti. S druge strane, Gayatri Spivak (teoretičarka postkolonijalizma i stručnjakinja za Derridaa) kritizirala je "fonocentrizam" prava koji, od preslušavanja do svjedočenja, pretpostavlja da pojedinačni, fragmentarni i nerijetko izmamljeni govor može biti tretiran kao pun i potpun izraz subjekta.²⁵ Utjecaj Derri-

²³ V. David Bordwell i Noël Carroll (ur.): *POST-THEORY: RECONSTRUCTING FILM STUDIES*. Madison: University of Wisconsin Press, 1966. Zajedljivim akronimom, urednici u knjizi osuđuju posljedice starog francuskog paketa 'SLAB' (kratica za Saussure-Lacan-Althusser-Barthes).

²⁴ Peter Brooks: *TROUBLING CONFESSIONS: SPEAKING GUILT IN LAW AND LITERATURE*, Chicago: University of Chicago Press, 2000.

daova djela (osobito knjige SNAGA ZAKONA) na 'književnu' kritiku temelja prava autoru će priskrbiti suradnju s Cardozo Law School iz New Yorka, gdje će 1989. održati niz konferencija o "dekonstrukciji i mogućnosti pravde". Na spoju te logičke dekonstrukcije i političke kritike američkog prava smještava se struja zvana "*critical legal studies*" koja je razvijena između 1978. i 1985. oko radova Richarda Delgada i Roberta Ungara (na Harvardu). Ta struja istraživanja istovremeno nastavlja kritiku pravne apstrakcije i njezine 'objektivnosti' Johna Deweyja s početka stoljeća i pokret zvan "*legal realism*" iz 1930-ih prema kojem pravni vokabular iz svojeg polja djelovanja nepravедno isključuje određen broj ljudskih zbiljnosti (strast, konflikt, slučaj). U to uključuje najnovije koncepte književne teorije kako bi što uspješnije dokinula pretenzije prava prema 'općoj' pravdi i kritizirala varavu "ideologiju neutralnosti" u rasnim pitanjima.²⁶

Na kraju, slučaj teologije pruža još uvjerljiviji primjer sposobnosti transdisciplinarnog kruženja novog teorijskog diskursa i virusne zaraznosti koja u ovom slučaju djeluje poput pogrešno dodijeljene uloge. Izuzevši Michela de Certeaua, ni jedan od autora ovog korpusa neće izravno pristupiti temama religiozne prakse i diskursa – ni Derridaov rad o Lévinasu ni a *fortiori* Lyotardovi zanosu o Isusu kao "proračunatoj prostitutki" neće zapravo ući u ovaj okvir. Pa ipak, suočeni s ravnodušnošću studenata i smetenošću vjernika suočenih sa svojom epohom (koja je obilježena depolitizacijom i novim tehnologijama), sveučilišni studiji teologije također su se dohvatili francuske teorije kako bi u njoj proučili putove "postmodernog kršćanstva". Predvođeni Markom Taylorom, "deridijanski kršćani" prvo su predložili "dekonstruktivističku teologiju" povezanu s

25 Gayatri Spivak, *IN OTHER WORDS: ESSAYS IN CULTURAL POLITICS*, New York: Routledge, 1998., str. 213.

26 V. novo tumačenje Richarda Delgada i dr. (ur.): *CRITICAL RACE THEORY: AN INTRODUCTION*. New York: New York University Press, 2001.

doktrinom "lutanja" i s vrlinama sumnje.²⁷ Zatim je ponovno sustavno čitanje BIBLIJE 1990-ih, pod svjetlom francuskog "antiracionalizma", dozvolilo revalorizaciju njezinih "kontraideoloških" i "antitotalizirajućih" dimenzija u odnosu na apstraktnu etiku i "objektivizirajući" scijentizam.²⁸ Slijedit će različite inovacije, promicane novim "postevangeličkim" zbirkama nekolicine vjerskih izdavača (poput Intersity Press), ali i nekoliko skandala jer se nastavnici podosta udaljuju od dogme.²⁹ Iako teolozi objašnjavaju slabljenje vjere istim konceptima koje je francuska teorija decentrirala (koncepti kojima je raščlanila lažnu očiglednost: razum, identitet, znanost, individualnost), zajednički cilj ipak nije manje indirektan: kritika razuma koju je započela francuska teorija nije tražila konačno Otkrivenje. Biblijski postmodernizam neće na kraju rasvijetliti problem smanjenja broja novih članova i broja pozvanih u službu Božju, no ostaje poticajna slamka spasa.

Sve u svemu, francuska je teorijska stranputica omogućila taj dvostruki *tour de force*: smještanje najgorljivijih političkih i filozofskih pitanja epohe u srce književno-znanstvenog polja i opravdavanje potrage (što su ubrzo počeli raditi profesori i studenti književnosti) za elipsama, analepsama i metonimijama skrivenim iza navodno 'neutralnog' jezika filozofije i društvenih znanosti. Pobjeda književnosti, i njezina novog teorijskog arsenala, nije samo pobjeda sumnje, nego i njezine opće kritičke metode koja je podjednako podatna i fleksibilna.

²⁷ Mark Taylor, *DECONSTRUCTING THEOLOGY*, Minneapolis: Crossroad, 1982.
i: *ERRING. A POSTMODERN A/THEOLOGY*. Chicago, University of Chicago Press, 1984.

²⁸ J. Richard Middleton, Brian Walsh, *TRUTH IS STRANGER THAN IT USED TO BE: BIBLICAL FAITH IN A POSTMODERN AGE*. Westmont, Intersity Press, 1995.

²⁹ V. Charlotte Allen, *The Postmodern Mission*, u: *LINGUA FRANCA*, prosinac 1999., str. 55.–59.

IZVRTANJE CITIRANJEM

Prije no što vidimo koje će tvrđave odolijevati napadima narativa, trebamo se vratiti izdavačkim (uređivanje tekstova) i leksičkim (uvođenje zajedničkog jezika) postupcima bez kojih *izum* takva teorijskog diskursa ne bi bio moguć. Ti postupci trebaju ispuniti dva zadatka – *čupanje*, a potom *skupljanje*. Naime, želimo li prisvojiti strane tekstove, treba im premjestiti teme i reme, razdvojiti ih od memorije i konteksta koji prenose, jer sva je "umjetnost činjenja također umjetnost zaboravljanja", prema izrazu Michela de Certeaua.³⁰ A kako bi se oko tih odvojenih tekstova okupilo novo društvo diskursa (druga etapa *izuma* o kojem je riječ), treba razviti temelje zajednici novog jezika, temelje pravog *modus loquendi* koje čitateljima koji ih susreću omogućuju tvorbu novih iskaza. Bitan je izrazito *kodiran* karakter novog diskursa – to nije toliko strategija karijernog napredovanja ili isključivanja, koliko način organiziranja ponavljanja, činjenja jezika prihvatljivim i podatnim za pisanje, način odzvanjanja *toposa* s ciljem stvaranja odnosa među korisnicima. No u tim različitim postupcima nije moguće razlikovati ono što proizlazi iz promišljene taktike, od onoga što je učinak aleatoričke sudbine teksta.

Posljedica je izdavačkih postupaka stvaranje dojma intelektualnog promiskuiteta među tekstovima ili autorima koje približava objavljivanje u istom zborniku ili zbirci – deformirana, ali učinkovito ujedinjujuća slika jednog intertekstualnog prostora koji je ponovno naglo smanjen. Francuska je teorija isprva pronađena upravo ovdje – u promiskuitetu sadržaja sveska koji okupljaju više autora ili kataloga izdavača. Smanjenje može značiti kraćenje, kao kada 1967. Pantheon Books, iz komercijalnih razloga, priprema znatno skraćeno izdanje Foucaultove *POVIJESTI LUDILA* ili kad Columbia 1984.

³⁰ Michel de Certeau, *LA FABLE MYSTIQUE. XVI-E–XVII-E SIÈCLE*. Paris, Gallimard, 1982., str. 178.

izdaje REVOLUCIJU POETSKOG JEZIKA Julije Kristeve kao traktat književne teorije, izostavljajući zadnji dio o Mallarméu, Lautréamontu i revoluciji. No smanjenje znači prije svega izum zaštitnog znaka, stvaranje *sui generis* jedne intelektualne obitelji uspostavom poveznica među pojedinim imenima, kao što će uspjeti najpoznatijim zbirkama posvećenima (u cijelosti ili dijelom) francuskoj teoriji: THEORY AND HISTORY OF LITERATURE u izdanju Minnesote, POST-CONTEMPORARY INTERVENTIONS u izdanju Dukea, FOREIGN AGENT u izdanju časopisa SEMIOTEXT(E) i, u manjoj mjeri, EUROPEAN PERSPECTIVES u izdanju Columbije te FRENCH MODERNIST LIBRARY u izdanju Nebraskе. Njihovi urednici mogu dodatno pojačati taj dojam promiskuiteta izdavanjem dvostranih brojeva, tzv. izdavačkih Janusa. Izdavačka je kuća Zone, na primjer, zajedno objavila Foucaultov članak o Blanchotu i Blanchotov članak *Michel Foucault tel que je l' imagine* ³¹ i tako na scenu postavila dijalog između dvaju autora iako su ta dva članka, u inače obilnim korpusima obojice, jedine reference jednog na drugog. A kada Deleuze i Guattari, bliski Foucaultu, prijete da će prekinuti suradnju s časopisom SEMIOTEXT(E) ako Lotringer objavi prijevod Baudrillardova teksta *Zaboraviti Foucaulta*, izdavač odlučuje dodati i dug razgovor s Baudrillardom, koji naziva *Zaboraviti Baudrillarda*. ³² Izdavači i posrednici su, uopće, stvarajući sliku zajedničkog korpusa, prednost nad svim ostalim izdavačkim artefaktima davali tekstovima koje je napisalo više autora, člancima koji predstavljaju odgovor jednoga autora drugom i tekstovima u kojima se ukrštaju gledišta. Tako su tekstovi koje Deleuze i Foucault (da spomenemo samo njihov primjer) pišu zajedno ili posvećuju jedan drugome više puta objavljivani u SAD-u i među najpoznatijima su. Isto vrijedi za *Theatrum philosophicum* (Foucaultov osvrt na Deleuzeovu

³¹ FOUCAULT/BLANCHOT, New York, Zone Books, 1988.

³² *Forget Foucault / Forget Baudrillard*, New York, SEMIOTEXT(E), Foreign Agent Series, 1987.

LOGIKU SMISLA I RAZLIKU I PONAVLJANJE za časopis CRITIQUE), za članak *Un nouveau cartographe* (s Deleuzeovom recenzijom NADZORA I KAZNE za isti časopis), za Deleuzeov članak *Foucault*, prvo objavljen u Londonu, od zajedničkih tekstova, za inovativan predgovor koji su zajedno napisali uz Nietzscheova SABRANA DJELA, izdavačke kuće Gallimard, i za razgovor za časopis L'ARC koji ih 1972. okuplja oko "intelektualaca i moći" (prema naslovu istoimenog članka).³³ Taj je tekst na engleskom prvo objavio TELOS, potom SEMIOTEXT(E), a zatim izlazi u zborniku. Ubrzo se našao na meti kritike Gayatri Spivak zbog njihove tvrdoglavosti u "dokazivanju da je intelektualni rad jednak manualnom radu" i načina na koji "u ime želje, u diskursu o moći ponovno uvode nerazdijeljen subjekt."³⁴ Članak je ipak s druge strane Atlantika ostao relevantnim tekstom o pitanjima primjena teorije, ponajviše zbog definicije teorije koju predlažu Deleuze i Foucault nazivajući je "kutijom za alat", tretirajući je kao politički toolbox koji će u SAD-u biti potreban u neizvjesnoj budućnosti.

Isti učinak udomaćivanja korpusa, promiskuitetom vlastitih imena, imaju i čitanke (*reader*) koje se preporučuju studentima. Takvi didaktički i antologijski svesci pokrivaju jednu temu (postmoderna ili homoseksualna književnost) ili djelo jednog mislioca – svaki od francuskih autora ima svoju *reader*, a Foucault i Derridaa imaju ih čak i nekoliko u kojima samo varira kut napada. Tome možemo dodati još komercijalniji dokaz minijaturizacije misli: Routledgeova zbirka GREAT PHILOSOPHERS hvali se time da se preko nje može otkriti itinerarij Derridaa ili Foucaulta na 64 stranice, a POSTMODERN ENCOUNTERS izdavačke kuće Totem Books sažima jedan opus pridru-

33 Michel Foucault, Gilles Deleuze, *Les intellectuels et le pouvoir*, u: L'ARC, br. 49., 1972., str. 3.–10.

34 Gayatri Chakravorty Spivak, *Can the Subaltern Speak?*, u: Lawrence Grossberg, Cary Nelson (ur.): *MARXISM AND THE INTERPRETATION OF CULTURE*, Chicago: University Press of Illinois, 1988., str. 274.–275.

žujući mu zajednička mjesta postmoderne vulgate, primjerice, svesci kao DERRIDA I KRAJ POVIJESTI ili BAUDRILLARD I MILENIJ. No izdavačka je taktika uvijek ista, a sastoji se od zamjene argumentacijske logike djela magijom koja nastaje prepletom uvijek očaravajućih imena; "kad su slavna imena stavljena jedno kraj drugog, ti sveti, ali suparnički objekti" uvijek prožmu "svoje čitatelje sučeljavanjem svojih aura", primjećuje Randall Collins pišući o trideset stoljeća intelektualne povijesti.³⁵ Još jedan oblik izdavačke produkcije novog teorijskog diskursa jest dodavanje obilnog parateksta: predgovor, pogovor, bilješke, podnaslovi i tradicionalni američki kratki pohvalni tekst na koricama knjige. Naravno, osim ako jedan od autora sam ne napiše posve nov predgovor koji bi obilježio prevedeno djelo prestižem pisca predgovora. Tako je Mark Seem od Foucaulta tražio uvod za prijevod ANTI-EDIPA, koji je upravo završio, a Foucault je, s velikim razumijevanjem za u međuvremenu izmijenjen kontekst odabrao programski ton i imperativan način ne bi li pozvao Amerikance da tu "veliku knjigu" učine "vodičem kroz svakodnevni život".³⁶ Sve u svemu, upravo takvi izdavački postupci iz godine u godinu odlučuju o američkoj sudbini francuskih tekstova, hijerarhiju kojih su izmijenili. Na ključna mjesta novog korpusa stavljaju prepletene tekstove, izvatke koji jedni drugima odgovaraju i nekoliko fetišnih formula izvađenih iz konteksta koje će, jedan za drugim, oslabiti različiti komentatori. Tako je zbog stalnog ponavljanja, parafraziranja, aluzivna prizivanja, citiranja u predgovoru zbog osiguranja vlastitog teksta ili čak pretvaranja u slogan na koricama knjige, poznata Foucaultova dvosjekla rečenica o Deleuzeu postala jednim od najčešće pjevanih refrena francuske teorije u SAD-u: "Jednog će dana stoljeće možda biti delezovsko."³⁷

³⁵ Randall Collins, *THE SOCIOLOGY OF PHILOSOPHIES*, op. cit., str. 74.

³⁶ Michel Foucault, *Preface*, u: Gilles Deleuze, Félix Guattari, *ANTI-OEDIPUS*, Minneapolis: University of Minnesota Press, 1983., str. XI–XIV.

³⁷ Michel Foucault, *Theatrum philosophicum*, u: *CRITIQUE*: br. 282, studeni 1970., str. 885.

Za razliku od izdavačkih strategija, različiti leksički i sintaktički postupci stvaraju osjećaj suučesništva među čitateljima. S jedne strane teatraliziraju (primarni ili sekundarni) tekst razvijajući ono što Michel de Certeau zove "dramatikom govora".³⁸ S druge strane, od tona bilježaka na dnu stranice do ponavljanja određenih obveznih motiva, oni služe kao klasifikatori, jer omogućuju gotovo trenutno razlikovanje prosječnih i inovativnih tekstova (inovativne bismo tekstove mogli shvatiti kao *theori-morphe* (teorija-forma) jer neki kriteriji od prvog pogleda određuju da proizlaze iz novog teorijskog diskursa). Vrhunac (koji možemo objasniti notornom brigom za originalnošću) predstavlja pribjegavanje sustavu nečitljivosti, pribjegavanje seksualiziranom žargonu koji više zbunjuje svojeg autora, nego čitatelje: "Anus-penis funkcionira(ju) u obezvrijeđenu metonimijskom kontinuitetu dok pojam fekalija falusnog oblika funkcionira u polju metaforičke supstitucije", piše, primjerice, Calvin Thomas u eseju *Male Matters* (1995.).³⁹ Češća je upotreba neologizama koja pokornu parafrazu zamjenjuje inicijativom novog stvaratelja konceptata koji čak može i preplesti dvojicu autora u složen termin, kao što Ian Douglas čini miješanjem Foucaultove biomoći i Virilijevih teza o brzini u termin "bio/dromologija".⁴⁰ Podatljivost engleskog jezika još češće ovlašćuje skraćenice i akronime, govorna dimenzija i ludički naglasci kojih pridonose desakralizaciji francuskih tekstova, čineći ih dijelom neformalne razmjene u razgovoru ili čak dijelom slogana: 'décon' za dekonstrukciju, 'Derridoodle' za njezina pokretača, 'DWEM' za sramotan književni kanon (čiji su autori *dead* (mrtvi), *white* (bijeli), *european* (europski)

³⁸ LA FABLE MYSTIQUE, op. cit., str. 223.

³⁹ Navedeno u: THE SOKAL HOAX: THE SHAM THAT SHOOK THE ACADEMY, izdanje Lingua Franca. Lincoln: University of Nebraska Press, 2000., str. 224.

⁴⁰ Ian R. Douglas, *The Calm Before the Storm: Virilio's Debt to Foucault*. Članak je dostupan na mrežnoj stranici www.proxy.arts.uci.edu/~hideffer/_SPEED_/1.4/articles/douglas.html.

i *male* (muški)), 'we-men' za naglašavanje dvoznačnosti feminističkih zahtjeva ili 'pomo lingo' za postmoderni žargon itd. No upravo prijevod najviše (možda i jače od ostalih postupaka) sudjeluje u proizvodnji teorijskog diskursa jer je on sam prienos i ponovno prisvajanje. Prijevod je zapravo tek početna etapa takve proizvodnje.

Prvi je razlog tome što neprestane poteškoće u prevodenju (kako prenijeti Foucaultov "aveu" ili "dispositif", Derridaov "jeu" ili "hors-texte" i Lacanov "jouissance" ili "objet partiel") prevoditelju nameću samokritičan ili preteritivan metadiskurs opravdavanja koji ga odmah stavlja onkraj vlastitih prerogativa – od prenositelja jezika, on postaje hermeneut. Imenuje propust i poziva čitatelje na nadilaženje gubitaka. Tako konstelacija označenog koju prikriva slog "Sa" u Derridaovu djelu GLAS nalaže svojoj prevoditeljici dobrodošlu eksplikacijsku stranputicu kojoj je cilj povezivanje Hegelova apsolutnog znanja, skraćenice označitelja, Lacanova "ça" i ženskog posvojnog pridjeva (fra. sa); sličnu priliku za korisnu digresiju pružaju i terapijske implikacije glagola *panser* (previjati [ranu]) suočena s glagolom *penser* (misliti), kojima se Derrida također poigrava.⁴¹ Prevoditelji traže životna rješenja kojima žele zaobići neprevodivo i zahvaljujući toj gesti čitatelji mogu, kad na njih dođe red, *popuniti praznine*, tj. u fazi čitanja ponoviti majstorijanje koji je prije njih obavio prevoditelj između dvaju jezika i dviju kultura. Jer u tim se taktikama zaobilaženja radi upravo o "majstorijanju s kontekstualnim usklađivanjem" (prema sintagmi Jean-Renéa Ladmira): prihvaćanjem nezaobilazne promjene registra ili dojma nijemosti riječi odsječene od svojih aluzija nastaju "sinonimijska parafraza", "kalk", "teorem minimalnog pogrešnog smisla", briga o "resocijalizaciji konotacija".⁴² Prevoditelj uvijek ima iskustvo granice i iskonske negativnosti jezika. Ta je varka (koju mora očito-

⁴¹ Gayatri Chakravorty Spivak, *Translator's Preface*, u: OF GRAMMATOLOGY, Baltimore, Johns Hopkins University Press, 1976., str. XXXVII.–XXXVIII. I XXXVI.

vati) također način zamjene nemoguće neutralnosti jednostavnog semantičkog prijenosa slobodnijom i afirmativnijom gestom prisvajanja. Ukratko, on treba govoriti, a ne samo izvijestiti. Tako slobodnije to rade američki egzegeti francuskog korpusa – umjesto da pokušaju vratiti ravnotežu argumenata unutar djela, vrše odabir i prihvaćaju se samo jednog motiva, jedne formule, jedne cjelovite teme, npr. smrt subjekta, priča o karti i teritoriju, širenje moći, želja kao tijek. Zatim ih ispituju i razvijaju, obrću ih kako im odgovara, poigravaju se njima tako dugo dok ne kliznu iz simbola u znakove koje je od tog trenutka moguće izdvojiti, manipulirati njima i kritizirati ih; jednom riječju, postaju *useljivi*.

Posao citiranja nalazi se u srcu tih postupaka. Ono djeluje poput mikrokozmosa, dostaje u prenošenju kompleksnog argumenta, čitavog djela i doslovno ih uspijeva *predočiti*: ne sažima ih ni re-prezentira, već ih čini prisutnima (ili barem priziva njihove prikaze). Sve u svemu, citiranje je baza tog intelektualnog kompozita zvanog francuska teorija koja potpuno zavisi o šačici citata. To može biti lažan epigraf s početka PROPOVJEDNIKA (*Stari zavjet*), "simulakrum je istinit", koji Baudrillard stavlja na početak svoje knjige SIMULAKRUMI I SIMULACIJA, a za koji američki čitatelji više ne znaju je li autentičan, to može biti Lyotardova kapsula koja postmodernost svodi na "nepovjerenje prema metanarativima", to može biti Derridaov iskaz, preveden na bezbroj načina i toliko često ponavljan *izvan* (fra. *hors*) svojeg teksta, prema kojem "ne postoji ništa izvan teksta (fra. *hors-texte*)". Čak su i Deleuzov izraz, kojim predlaže da se povijesti filozofiji treba "prišuljati s leđa", ili Foucaultov, na kraju knjige RIJEČI I STVARI o čovjeku koji iščezava "poput obrisa lica u pijesku na obali mora", bili toliko puta ponavljani i izobličavani da su originalni tekstovi gotovi nestali. Citiranje ulazi u prostor kole-

42 Jean-René Ladmiral, *TRADUIRE. THÉORÈMES POUR LA TRADUCTION*. Paris, Payot, 1979., str. 168.–169., 19., 246. i 145.

banja, transdiskurzivnu zonu prošaranu vlastitim imenicama i lebdećim konceptima, u kojoj može pobjeći citiranom kao i citirajućem i u kojoj se ne razlikuju francuska posuđenica i američki dodatak. U toj zoni postaje moguće ne toliko 'posjedovanje' teorijske reference, koje bi pretpostavljalo 'zatvaranje' i ukorjenjenje, koliko potajno prisvajanje, 'otmica', jer citiranje "drugačije govori diskurs drugog", ne prijeti "ni u čije ime", ne omogućuje toliko "zauzimanje drugog koliko sebe", kako je to naglašavao Antoine Compagnon.⁴³ Tako se također stvara "udaljavanje vlastitih imena" (koje je Bourdieu analizirao u drugom kontekstu⁴⁴) kad, zbog neprestana citiranja, "pojedinaac empirije", koji je subjekt svojeg diskursa *hic et nunc*, malo pomalo prepušta svoje mjesto "pojedincu dokse", ime djela koje dijeli mišljenja, a zatim apstraktnijem "pojedincu episteme", bez lica i vlastitog imena koji je klasifikator znanja i gotovo anonimni izvor niza konceptualnih inovacija.

Izumiti francusku teoriju ne znači ništa drugo no retoričkim obratima i leksičkim smicalicama uspjeti od Foucaulta ili Derridaa učiniti više opće imenice i način održavanja samog diskursa, nego li reference. Citati su neprestano upotrebljiva građa jedne promjenjive konstrukcije koja se uvijek može sastaviti i rastaviti. Student preddiplomskog studija koji je na njih naletio na jednom kolegiju, nastavnik humanističke znanosti koji na njih pljuje u ime Čiste Književnosti, pa čak i mladi mondeni diletant koji ih prisvaja kako bi popunio svoju opću kulturu mrvicom "radikalnog šika"⁴⁵ – svi su oni stupili u kontakt s tim fragmentima FRENCH THEORY, tim

⁴³ Antoine Compagnon, *LA SECONDE MAIN, OU LE TRAVAIL DE LA CITATION*, Paris, Seuil, 1979., str. 351. i 356.

⁴⁴ V. njegovu analizu Lévi-Straussove sveučilišne 'konstrukcije', u: Pierre Bourdieu, *HOMO ACADEMICUS*, Paris, Minit, 1984., str. 34.–37.

⁴⁵ Na što (s malom dozom ironije) poziva odlomak *What Was Structuralism?* jednog vodiča koji daje savjete za kultivirano ponašanje: Judy Jones, William Wilson, *AN INCOMPLETE EDUCATION*, New York: Ballantine, 1987.

odjeljivim jedinicama diskursa promjenjive geometrije. Unutarnji poredak takva diskursa bliži je skandiranju no književnom argumentu i karizmi jednog *imena-koncepta* no njegovu objašnjenju. Zbog toga je, ovdje skicirana, sintaktička analiza francuske teorije nerazdruživa od njezina sociološkog opisa kao nova sveučilišnog etosa, glavna obilježja kojeg su ludički postupci, logika neopravdanog, zahtjev za originalnošću, produktivna heterodoksija, ali i strateški konformizam s određenim društvenim konvencijama. I, naravno, najveći mogući raskorak (koji osigurava iznenađenje) između bezizražajne ličnosti, tog učitelja bez povijesti, i njezina prodorna diskursa. Postoji toliko aspekata koji će dosta pripomoći u stvaranju saveza između filozofije i društvenih znanosti protiv FRENCH THEORY.

OPIRANJE: OD POVIJESTI DO FILOZOFIJE

Drška vitalnost književno-znanstvenog polja prouzrokovala je, u svojem kao i u susjednim krugovima, jak otpor prema francuskoj teoriji i prema svom novom području znanja koje omeđuje termin *theory*. Paul de Man poznatim je paradoksom izrazio da taj otpor pripada samo teoriji jer je ona "otpor prema uporabi jezika zbog samog jezika" i "(zato) govori jezikom samootpora", a budući da preuzima sadržaje znanja koji su postojali prije njezine pojave, podređuje ih (bez njihova pristanka, u neku ruku) sumnji o samostalnom funkcioniranju jezika.⁴⁶ No u polju humanističkih znanosti predvodnici otpora (povjesničari, sociolozi i pogotovo filozofi) ne žele biti povezivani s francuskom teorijom ni samim svojim opiranjem, što je sam oblik paradoksa kojem se strastveno protive.

⁴⁶ Paul de Man, *THE RESISTANCE TO THEORY*, Minneapolis: University of Minnesota Press, 1986., str. 12. i 19.–20.

Povijest kao disciplina, već uzdrmana 20 godina ranije djelovanjem škole *Annales*, razvila je ambivalentne odnose prema novom priljevu francuske teorije. Uzlet društvene i intelektualne povijesti davao je prednost posuđivanju od francuskih autora, pogotovo Foucaulta i Certeaua. Zatim je, kako to sažima Dominick LaCapra, "ponovno čitanje intelektualne povijesti na temelju problematičnog odnosa teksta i konteksta postavilo pitanje jezika"⁴⁷, dakle lingvistički zaokret nije poštedio ni staru povijest ideja koja je preispitivala vlastite metode i status tekstova, o čijem iznenadnom pomolu priča, te se vrlo rano ogledala u zrcalu francuske teorije čemu svjedoči skup o "povijesti i zaokretu prema jeziku", koji je Steven Kaplan organizirao na Cornellu 1980. Epistemološka kriza koju povijest prolazi od kraja 1960-ih bacila ju je u više ili manje preživljen stadij autorefleksije; dok konzervativna historiografija odbija raspravu, suprotstavilo joj se nekoliko uvaženih glasova: Hayden White govori u korist "otvaranja" povijesnih postupaka, a Peter Novick bez okolišanja postavlja pitanje "objektivnosti" u povijesti.⁴⁸ No ograničenje takvu dijalogu između povijesti i književnog poststrukturalizma nameće upravo status teksta. Jer u trenutku kad književni teoretičari unutar svojeg polja svode povijest na dalek i ideološki sumnjiv kontekst, povjesničari nemaju veze s dvosmislenošću ili neizrečenošću teksta ili pogrešnim čitanjima kojima će on ostaviti mjesto – brinući se pogotovo da vjerodostojnim dokumentima zamijene one koji to nisu. Osim toga, preispitivanjem tih dviju disciplina istim terminima vraćamo se na pretpostavljanje određenog kontinuiteta između tekstova i povijesnih činjenica. No vidjeli smo da taj kontinuitet gotovo nikad nije samorazumljiv (kada su

⁴⁷ Dominick LaCapra, *RETHINKING INTELLECTUAL HISTORY*, Ithaca, N.Y., Cornell University Press, 1983., str. 18.

⁴⁸ Peter Novick, *THE NOBLE DREAM: THE 'OBJECTIVITY QUESTION' AND THE AMERICAN HISTORICAL PROFESSION*, Cambridge, Cambridge University Press, 1988.

zatvor i roman postavljeni u isti plan), a povjesničarka Lynn Hunt čak je pokazala i da često prelazi u naivne kauzalnosti, istovremeno na štetu "kompleksnosti" književnih determinanti i dimenzije "skandala" čistog povijesnog *događaja*.⁴⁹ Zapravo, iako povjesničari nemaju povjerenja u tekstualiste i dekonstrukcijske pjesnike, ipak će započeti otvoreniji (ali i dalje problemski) dijalog s drugim 'taborom' novog književno-znanstvenog polja – sa zastupnicima politike identiteta koji ne mogu izbjegavati povijest, pa makar to značilo i predlaganje političke kritike.

Sama raznolikost društvenih znanosti čini njihov slučaj kompleksnijim. S jedne se strane francuska teorija dva puta našla u začetku važne prekretnice: utjecajem Foucaulta i Lévi-Straussa, koji je upotpunjen radom Clifforda Geertza i njegovom teorijom kulture kao "mobilnosti značenja", u kulturnoj antropologiji, i istraživanjima Brune Latoura, kojima je prethodila epistemološka 'revolucija' Thomasa Kuhna, u sociologiji znanosti. No s druge su joj se strane, naravno, funkcionalistička teorija društva i etnografija zatvorile. Misao koja navodi na promatranje 'društva' kao političke fikcije i na odbacivanje 'aktera' u korist kritike *subjekta* radnje u SAD-u nije mogla uživati topao doček jer se od 1892., kad se na sveučilištu u Chicagu otvara prvi odsjek za američku sociologiju, u društvenim znanostima njegovala tradicija induktivnog pristupa, kvantitativnih podataka, životnih priča i društveno korisne primjene istraživanja. No ipak je početkom 20. stoljeća ishodišni utjecaj *kvalitativne* antropologije Gabriela Tardea i Georga Simmela (svojevremeno preteče društvenog interakcionizma) na američku sociologiju mogao dati prednost dijalogu između francuske teorije i funkcionalizma: dijalog koji se odvijao između francuskih filozofa 1960-ih i istraživača interakcionističke škole Talcotta Parsonsa,

⁴⁹ Lynn Hunt: *History as Gesture, or The Scandal of History*, u: Jonathan Arac, Barbara Johnson (ur.): *CONSEQUENCES OF THEORY*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1991., str. 91–107.

a zatim i onih na 'nevidljivom fakultetu' u Palo Altu (u krugu kojeg je nastao rad Gregoryja Batesona koji je pobliže zainteresirao Foucaulta i Deleuza) također je trebao olakšati stvari. No disciplinarne su pregrade i ovdje odigrale svoju ulogu mehanizama sortiranja, zatvarajući većinu tih disciplina od francuskih prinosa na koje se gledalo kao prijetnje ili generalizacije bez dokaza. Pozitivističko je nasljeđe u društvenim znanostima imalo previše težine na američkim sveučilištima, a da ne bi potaknulo Petera Gaya, pa čak i Clifforda Geertza, na osudu Foucaultovih 'zaobilaznih' formula i njegova manjka empirijskog istraživanja – u trenutku Foucaultova američkog trijumfa "svim su se silama trudili nasipom zaustaviti fukoovski val".⁵⁰

Epistemološkoj se razmirici pridružuju etičko nepovjerenje, pa čak i političko odbijanje. Stajalište sociologinje Janet Wolff dobro sažima poglede većine njezinih kolega: "Pokazujući diskurzivnu prirodu društvenog, poststrukturalistički postupak i njegove diskurzivne teorije istovremeno pružaju opravdanje za *poricanje* društvenog."⁵¹ Charles Wright Mills i Clifford Geertz svaki su na svoj način pripremali teren za plodnu raspravu s francuskom teorijom (prvi politiziranjem sociologije, a drugi klasikom iz 1973. koji je nametnuo 'kulturnu' prekretnicu u društvenim znanostima – THE INTERPRETATION OF CULTURES). No upravo se u ime *angažirane* sociologije koju obojica utjelovljuju, i koju će njihovi epigoni suprotstaviti pretpostavljenom teorijskom 'relativizmu' Francuza, ta rasprava nikad neće dogoditi. U nekoliko će se prilika, i pomalo karikaturnim izrazima, Foucault ili Derrida moći primijeniti na sociologiju kulture ili zdravlja.⁵² No osim toga, utjecaj će se francuske teorije u društvenim zna-

⁵⁰ Didier Eribon, MICHEL FOUCAULT, Cambridge, Harvard University Press, 1991., str. 333.–334.

⁵¹ Navedeno u: John Rajchman (ur.): THE IDENTITY IN QUESTION, New York: Routledge, 1995., str. 255.

⁵² V. npr. Nicholas Fox, POSTMODERNISM, SOCIOLOGY AND HEALTH, Toronto, University of Toronto Press, 1993.

nostima ograničiti na djelomično posuđivanje: ovaj operativni koncept ili onaj konačni pogled, bez odricanja metoda arhivara ili statističara i pod uvjetom "ublažavanja aspekata francuske teorije koji je najmanje *utjelovljuju*",⁵³ kako su primijetile Michèle Lamont i Marsha Witten.

Slučaj filozofije bitan je iz drugih razloga. Deleuze, koji je držao do toga da se deklarira kao filozof u najklasičnijem smislu riječi, ipak je pozvao na "izlaz iz filozofije, (na) bilo kakve postupke kako bi se ona uspjela proizvesti izvana"⁵⁴: najmanje što možemo reći o slučaju filozofije jest da Kerberi američkog filozofskog carstva, ljubomorno čuvajući strogo omeđen teritorij, nisu bili njegova mišljenja. Postoji, naravno, znatna iznimka u ustrajnom otporu filozofije, a to su rijetki odsjeci koji poučavaju 'kontinentalnu' filozofiju: Northwestern (Chicago), Stony Brook (Long Island), New School u New Yorku i katolička sveučilišta (Loyola, Notre Dame University). No ništa drugo (počevši od izostanka filozofije u srednjim školama) nije predisponiralo američke filozofe da učine više od letimičnog, zabavljenog ili razdraženog, pogleda na oduševljenje svojih književnih kolega. Jaz između američke analitičke filozofije, tj. logičkih pozitivista i stručnjaka za 'običan jezik' (oko Mortona Whitea i Johna Austina), i kontinentalne metafizike, koja čini 'našu' povijest filozofije, nije nepremostiv: ne radi se toliko o filozofskoj pukotini između dvaju nespojivih shvaćanja djelatnosti mišljenja, u što bi nas željeli uvjeriti neki ekstremisti iz obaju tabora, koliko o nedavnom povijesnom fenomenu koji je u početku bio ideološki motiviran, u ovom slučaju izgonom članova bečkog kruga u SAD i njima inherentnim antikomunizmom (što je istovremeno značilo i – vatrenim antihegelijanstvom), što je sve dodatno pojačavalo atmosferu hladnog rata.

53 Michèle Lamont, Marsha Witten, SURVEYING THE CONTINENTAL DRIFT: THE DIFFUSION OF FRENCH SOCIAL AND LITERARY THEORY IN THE UNITES STATES, art. cit., str. 21.

54 Gilles Deleuze, Claire Parnet, DIALOGUES. New York, Columbia University Press, 1987., str. 89.

Logički pozitivisti koji su stigli iz Europe u drugačijem su povijesnom kontekstu i ideološkom okviru prihvatili nepovjerenje koje je u prošlom stoljeću razvila američka pragmatična tradicija Williama Jamesa i Johna Deweyja prema moralnim i političkim težnjama europske filozofije i velikim eksplikacijskim sustavima Kanta i Hegela. James je 1890-ih najavio stoljeće nepovjerenja prema kontinentalnom idealizmu i Hegelovim "lažnim putovima", okrećući leđa kontinentalnom filozofijskom korpusu te čak kličući, kako nam prenosi jedna slavna anegdota s Harvarda: "*Damn the Absolute!*" Američki su odsjeci za filozofiju na pragmatizam, a zatim i analitičku filozofiju, gledali kao na lijek protiv Hegela – protiv njegova germanskog lirizma i totalizirajućeg 'nasilja'. Ta kulturna i povijesna (prije nego epistemička) razlika između američke i kontinentalne filozofijske tradicije ne suprotstavlja dvije različite definicije filozofije, već dva različita etosa, dvije različite prakse iste djelatnosti, dvije različite "sklonosti" (prema Pascalu Engelu⁵⁵): s jedne su strane stručnjaci za istraživanje istine koji su toliko opori jer "da se bude dubok, treba biti suhoparan", kako je govorio Charles Sanders Peirce, a s druge strane stručnjaci 'opće prakse' s pozivom koji (od Nietzschea do Sartrea) između sebe i istine neprekidno ostavljaju mjesto za posredovanje stila ili osobnog načina pisanja. Sve to podupire okršaje između inženjera filozofa, tih umjerenih tehničara 'običnog jezika', i slobodnijih profesora i studenata književnosti koji u vlastitu korist naglo prihvaćaju veliku gestu kontinentalne filozofije. S jedne se strane nalazi logičko-matematička tradicija Bertranda Russella i Rudolpha Carnapa koju nasljeđuje "kognitivni funkcionalizam" Hilary Putnam, zatim novi smjerovi neurofilozofije i teorije umjetne inteligencije: od prvih sveučilišnih grupa američkih logičara iz 1930-ih do današnjih suhoparnih skupova, američka tradicija drži da se filozofijska

⁵⁵ Pascal Engel, *French and American Philosophical Dispositions*, u: STANFORD FRENCH REVIEW, sv. 15., br. 1.–2., 1991., str. 165.–181.

pitanja mogu odnositi samo na prirodu i sadržaj *znanosti* koja je sama model i obzor svake potrage za znanjem. S druge strane, profesori i studenti književnosti, pridobiveni francuskom teorijom, i atipični sociolozi, sumnjaju u ideološke primisli i disciplinarni separatizam filozofa – u taj model obvezne znanstvenosti i opći zahtjev za 'neutralnošću' običnog jezika. Ovdje između znanosti i književnosti prepoznamo stari razgovor gluhih.

Povijest američke filozofije također je povijest profesionalizacije filozofijskog polja. Razvija se prema onom što John Rajchman zove "vrstom opće legalističke ekspertize", posebnom kompetencijom "u pitanjima predmeta, tvrdnji i argumenata", te odbijanjem cjelokupne kontinentalne misli od Kanta nadalje kao "nejasne misli, lažnog historicizma, iracionalizma".⁵⁶ No novi teoretičari književno-znanstvenog polja, koji se javljaju krajem 1970-ih, ne oklijevaju se umiješati u filozofijsko polje: citiraju Derridaa kad govore o nemogućoj jednoznačnosti filozofijskog jezika, oslanjajući se na Lyotarda podsjećaju da smo uvijek pod udarom narativa i pristupaju ponovnom 'narrativnom' iščitavanju povijesti filozofije, pa bila ona i kontinentalna. Od svoje prve knjige, književna teoretičarka Judith Butler pristupa filozofiji kao "naraciji" koja ima svoje "trope" i čija je "velika priča" Hegelova FENOMENOLOGIJA DUHA, koju ona zamišlja kao BILDUNGSROMAN ili čak kao njemačku verziju ČAROBNJAKA IZ OZA.⁵⁷ Filozofi različitim argumentima reaguju na novo uznemiravanje koje pristiže iz književno-znanstvenog polja. Najčešći je argument o jasnoći ili o racionalnosti: francuski tekstovi, kao i oni koju su njima inspirirani, nisu dovoljno 'jasni', ne sadrže 'dokaze' i krše zlatno pravilo prema kojem ne treba govoriti ono što se ne može izreći jasno.

⁵⁶ John Rajchman, *Philosophy in America*, u: John Rajchman, Cornel West (ur.): *POST-ANALYTIC PHILOSOPHY*, New York, Columbia University Press, 1985., str. XI.

⁵⁷ Judith Butler, *SUBJECTS OF DESIRE. HEGELIAN REFLECTIONS IN TWENTIETH-CENTURY FRANCE*, New York, Columbia University Press, 1987., str. 7., 180. i 209.

Često susrećemo i manje pojednostavljenu ideju da *horizontalno* istraživanje istine (zadaća profesora i studenata književnosti), na temelju tekstova i njihova prepletanja, te *vertikalno* istraživanje, koje ispituje odnos jezika i stvarnosti, ne mogu uistinu biti kompatibilni. Jer stav svih filozofa nije čisto i jednostavno odbijanje onoga što bi bila *tek književnost* ili odbijanje "francuske magle" (*French Fog*), koje su se odrekle, jedna za drugom, generacije američkih znanstvenika. Mogu također izražavati zbunjenost pred "shvaćanjem filozofije kao pisanja, kao vrste književnosti".⁵⁸ No većina njih se zasigurno nemilice suprotstavlja 'antireferencijalizmu' francuske teorije, odnosno ideji koja je za logičare neprihvatljiva, a to je da tekstovi ili diskursi upućuju na druge tekstove ili diskurse, a ne na stvarni svijet. Neobično komešanje koje je teorijska moda stvorila na rubovima njihova disciplinarnog teritorija ostavilo je tragove i unutar filozofijskog polja: pojačalo je unutrašnju krizu povezanu s problemom društvene uloge filozofije, potpomoglo etička i estetička propitivanja koja, istovremeno, uvode radovi Johna Rawlsa o teoriji pravde i Nelsona Goodmana o stvaranju svjetova (*worldmaking*), i potaknulo nekoliko rijetkih filozofa (poput Richarda Rortyja) da izgrade most između američkog pragmatizma i francuske teorije.

THEORY – KRITIČKO OBRAZOVANJE

Konačno, duboki i znalački održavan misterij okružuje i sam termin *theory*, taj novi transdisciplinarni objekt koji su profesori i studenti književnosti oblikovali prema francuskom poststrukturalizmu. On ga, u svakom slučaju, razlikuje od ranijih uporaba termina koje su sve bile, više ili manje, povezane sa znanosti; nova američka *theory* nije *teorija* pragma-

⁵⁸ John Rajchman, *PHILOSOPHY IN AMERICA*, op. cit., str. XIV.

tičara (preispitivanje postupaka spoznavanja koji trebaju biti u službi općeg dobra), ni *Teorija* Nijemaca (kao racionalni dohvat predmeta u metafizičkoj tradiciji, od Kanta do Husserla), ni *teorija* kao marksistička znanost (i demistifikacija) ideologije kod Althussera, pa čak ni ograničenija *theory* pret hodnika američke generativne gramatike 1950-ih (od lingvистa Zelliga Harrisa do njegovog učenika Noama Chomskog). Za razliku od tih preciznih definicija, nova francuska ili jednostavno 'književna' *theory*, o kojoj se govori zadnjih 30 godina na svim odsjecima za književnost, tajanstveno je intranzitivna, bez drugog predmeta osim vlastite enigme: ona je prije svega diskurs o sebi samoj i o uvjetima vlastite proizvodnje, odnosno diskurs o sveučilištu. Ona je na neki način institucionalna posljedica nestajanja književnosti kao jasnije definirane kategorije i posljedica širenja njezina teritorija kao i njezine neodređenosti. Gerald Graff sažima to ovako: "Teorija je ono što iskrsne kada književne konvencije i definicije kritike, koje smo smatrali prihvaćenima, postanu predmetom sustavne rasprave."⁵⁹ Kontekst njezina proboja na američka sveučilišta odigrao je važnu ulogu u tom smjeru, upućivanjem kritičke djelatnosti na kriznu situaciju (odnosno na njezin etimološki izvor) i osuđivanjem *theory* na neprestano propitivanje vlastite legitimnosti: u vrijeme 'izvrsnosti', visoke nezaposlenosti i zahtjeva za relevantnošću znanja, teorija pred studentima i ostatkom Amerike treba opravdati svoju korisnost kao *intranaktivna djelatnost*. Sad treba ostati svojom, bez predmeta, jer kad bi krenula za korisnošću koja je više pojedinačna ili tranzitivna, brzo bi izgubila utakmicu protiv pristupa (od semiotike do književne povijesti) koji nisu toliko inovativni, ali su izvan kampusa potrebni iz drugačijih razloga. Pravdajući općenitost tog intranzitivnog postupka, povezuje se s heurističkom vrijednošću koja je u SAD-u odavno pripisana kolegijima engleske književnosti, shvaćenima

⁵⁹ Gerald Graff, *PROFESSING LITERATURE*, op. cit., str. 252.

kao propitivanje pedagogije, kao rasprave o pravoj metodi. Već je u 19. stoljeću odsjek za engleski jezik bio žarište svih pedagoških rasprava, kao što to opisuje kritičar Hiram Corson 1895. godine: "Priručnika za engleski jezik ima u izobilju (...), metode (pristupa tekstu) pretresane su *ad nauseam* (...), a mišljenja poznatih odgojitelja sabiru se u časopisima o obrazovanju kao da su najbolja stvar koja se može učiniti za studij engleskog jezika".⁶⁰ Toj tradiciji slabost 1970-ih dodaje inflaciju izvještaja, pamfleta i teorijskih eseja o najboljem obrazovanju koje bi bilo moguće ponuditi u ono krizno vrijeme – od *THE IDEA OF A MODERN UNIVERSITY* (Sydney Hook, 1974.) do klasika Davida Riesmana *THE ACADEMIC REVOLUTION* (1977.). Utjecaj francuske teorije na neki će način dodatno izraziti taj fenomen: postavljajući problem američkog višeg obrazovanja i a *fortiori* vremena utilitarizma, francuska će se teorija proglasiti korisnom (ili barem toliko poticajnom koliko i nezgodnom) i predstaviti se najsposobnijom da to obrazovanje promisli, ispita, pridrži mu vjerno zrcalo.

Njezin će uspjeh od kraja 1970-ih izazvati nevjerojatno obilje skupova i djela o 'krizi humanističkih znanosti' ili 'pedagogiji i teoriji'. Konceptualna sredstva teorije, čak i kad su tek djelomično korištena, obnovit će raspravu o nekoliko starih spornih pitanja visokog obrazovanja. Postavljat će se pitanja o oblicima prijenosa znanja, 'fonocentrizmu' profesorskog monologa, 'demokratskim' iluzijama dijaloga sa studentom, 'eurocentrizmu' antologijske kulture koja vlada u književno-znanstvenom polju ili čak o 'epistemičkom imperijalizmu' koji prenose uobičajene metode ocjenjivanja jer ocjena sankcionira stečeno znanje, kao i logički načini njegova predstavljanja. Te su rasprave na kraju bile bliske raspravama koje su uzdrmale francusko sveučilište nakon 1968. No američki je kontekst sasvim drugačiji od onog u kojem su pisali Lyotard i Deleuze: tre-

⁶⁰ Hiram Corson, *The Aims of Literary Study*, u: Gerald Graff, Michael Warner (ur.): *THE ORIGINS OF LITERARY STUDIES IN AMERICA*, New York, Routledge, 1989., str. 90.

bat će, dakle, *uvući* francuske autore u američku sveučilišnu krizu, *zaokrenuti* ih prema pedagoškoj raspravi koju ne poznaju, čitati ih tako da se razviju putovi koji su upotrebljivi u polju humanističkih znanosti. Možda se upravo u okvir te pedagoške rasprave mogu smjestiti najneobičnija čitanja francuskih autora: učiniti besplatno obrazovanje glavnim problemom Foucaultova koncepta "znanje-moć" (dok je najvjerojatnije jedina institucija znanja-moći koju Foucault *nije* propitao upravo sveučilište), vidjeti u kritičkim sposobnostima studenta najdragocjeniju posljedicu deridijanske dekonstrukcije ili čitati Deleuzea i Guattarija kako bi se iz njih istisnula "korisna sredstva za upletanje u obrazovnu politiku".⁶¹

Poslužili su se čak i Lyotardom. Profesor obrazovne politike Pradeep Dhillon i kritičar Paul Standish povezuju dvanaestak pametnih glava književno-znanstvenog polja kako bi iz Lyotardova djela izvukli temelje 'pravednog obrazovanja'. U tom se krugu ponovno čita cijeli Lyotardov opus iz pedagoške, ili prije kontrapedagoške, perspektive: s jedne se pozicije preispituje ulogu "uzvišenog" u pravednom obrazovanju, druga "paralogizme" čini pokretačima nove "politike znanja", a treća Lyotarda prikazuje (s malom dozom ironije) kao "moralnog odgojitelja", dok zbirka iz njegova djela izvlači osnove "libidinalnog obrazovanja" ili čak "apedagogije" iz koje će proizaći priznanje Drugog.⁶² Njegovi su konkretni zahvati u ovom području (kad se u Nanterreu, a potom i Vincennesu suprotstavljao reformama ministarstva) citirani kao potvrda njegove kritike "merkantilizacije znanja" i "klasnog monopola" koji iz nje proizlazi.⁶³ Idealan tip "lijotarovskog profesora" postaje simboličkom figurom "odbijanja suradnje i zadnje linije otpora protiv hegemonije kapitala i univerzalističkih ideja", on će

⁶¹ Navedeno u: Theo d'Haen: *America and Deleuze*, u: Ieme van der Poel i dr. (ur.): *TRAVELING THEORY*, op. cit., str. 45.

⁶² Pradeep Dhillon, Paul Standish (ur.): *LYOTARD: JUST EDUCATION*. New York, Routledge, 2000., str. 110., 54., 97., 215. i 194. ⁶³ *Ibid.*, str. 10.

znati organizirati "Uzvišeno Sveučilište", cilj kojega nije ništa manje no "proizvodnja intelektualnih i emocionalnih napetosti".⁶⁴ Ako je POSTMODERNO STANJE u početku i bilo "izvještaj o znanju" unutar sveučilišta, njegov autor zasigurno nije očekivao takav razvoj.

Možda potaknut veličinom svojeg uspjeha (odnosno, očekivanjima koje je on izazvao) u SAD-u, Jacques Derrida jedini je od autora korpusa koji je izravno igrao ulogu teoretičara obrazovanja. To je učinio na poziv svojih američkih domaćina, kao i svojim nedavnim razmišljanjima o "humanističkoj" aporiji humanističkih znanosti ("*the future of the profession...*";⁶⁵ na francuskom prerađeno u *Sveučilište bez uvjeta*) ili vlastitom inicijativom kad je u sklopu jedne konferencije napomenuo da je dekonstrukcija "sve više i više diskurs i praksa na temu akademske institucije".⁶⁶ Upoznat s američkim sveučilištem, koje posjećuje od 1956. (kad dobiva stipendiju za razmjenu studenata između Harvarda i École normale supérieure), Derrida zna uvažavati američke tradicije – bilo da se radi o stanju kronične krize humanističkih znanosti koja traje čitavo stoljeće ili o staroj praksi teorije u književnoj kritici. Jer čini se da je od kraja 19. stoljeća svaka generacija američkih profesora i studenata književnosti više ili manje prigovarala prethodnoj zbog njezinog manjka teorije. No dovodeći u pitanje subjekt znanja, autonomiju razuma i logiku reprezentacije, francuska teorija iznenađujuće pojačava već poznatu raspravu, dramatičnije je do granice pucanja. Sumnja koju odašilje uvlači se među suparničke polove američkog polja humanističkih znanosti poput tempirane bombe, rasteže ih do kritičnih granica naglašavanjem njihovih povijesnih proturječja: između moralne i kognitivne dimenzije poučavanja humanistike, između znanstvenih (njemačkih) i

⁶⁴ Ibid., str. 20.–22. ⁶⁵ Prvo put objavljena na početku knjige Toma Cohena (ur.): *JACQUES DERRIDA AND THE HUMANITIES: A CRITICAL READER*, Cambridge, Cambridge University Press, 2001., str. 24.–57.

⁶⁶ Jacques Derrida, *MÉMOIRES POUR PAUL DE MAN*, Paris, Galilée, 1988., str. 40.

liberalnih (engleskih) načina njihova razvoja, zbog suvremenijeg iskušenja koje za opravdanost teorije predstavljaju politike manjina, s jedne strane, i krajnje neodređenosti teorije zamišljene kao logičkog paradoksa, s druge strane. Prema Davidu Kaufmannu, sva efikasnost takve *theory*, kao epistemičkog virusa, ali i kao "karijernog plana", sastoji se od naglašavanja tih tenzija, suprotstavljanja starih i modernih kako bi pokazala sve bogatstvo književno-znanstvenog polja i istovremeno iz toga izvukla vlastitu legitimnost. Zaključuje kako je "vitalna" funkcija teorije da "istovremeno služi demonima suhoparne profesionalizacije i bogovima opće vrijednosti", da "se bori protiv težnji za specijalizacijom, čineći se istovremeno njihovim posrednikom",⁶⁷ kolebajući se tako između dvaju ekstrema, jer je upravo ona jedina koja ih može ponovno povezati.

Ne začuđuje da teorija otada, usprkos (ili možda *preko*) neodređenosti, postaje predmetom sveučilišnih rasprava koje su bile podjednako nezamislive u Francuskoj, poput one koja je bjesnjela od 1982. do 1983. u stupcima časopisa *CRITICAL INQUIRY* pod naslovom *Against Theory*. Taj nedvosmišlen naziv naslov je članka Stevena Knappa i Waltera Benna Michaela, dvojice profesora književnosti koji teoriji predbacuju da predstavlja "pokušaj da se tumačenje pojedinačnih tekstova podredi koncepciji tumačenja općenito".⁶⁸ Riječima E. D. Hirscha, rasprava koja iz toga proizlazi suprotstavlja pristaje 'lokalne hermeneutike', koja se svaki put izvodi zasebno i s obzirom na pojedinačni tekst (pobjeda književnosti), i branitelje 'opće hermeneutike' i njezinih principa (ili kontraprincipa) čitanja (u ovom slučaju, superiornost teorije). Pod izgovorom nadgledanja rasprave, Stanley Fish pita se kako

⁶⁷ David Kaufmann, *The Profession of Theory*, u: *PMLA*, sv. 105., br. 3., 1990., str. 527.–528.

⁶⁸ Steven Knapp, Walter Benn Michaels, *Against Theory*, ponovno objavljen u: W. J. T. Mitchell (ur.): *AGAINST THEORY: LITERARY STUDIES AND THE NEW PRAGMATISM*. Chicago: University of Chicago Press, 1984., str. 11.

teorija može ulijevati takav strah jer je, prema njegovu mišljenju, "bez posljedica", povezana s projektom koji je svjestan svoje nemogućnosti i s pravilima koja joj nameće njezina druga strana – praksa.⁶⁹

Ono što taj tip polemičke razmjene, tako česte u SAD-u, objašnjava i istovremeno čini mogućim jest slijevanje suprotstavljenih mišljenja (empirijskih ili humanističkih) u samo područje teorije koje od tog trenutka postaje prostorom diskursa više no određen položaj unutar tog prostora. Urednik navedenog izdanja i sam priznaje: "Antiteorijska polemika postala je jednim od karakterističnih žanrova teorijskog diskursa."⁷⁰ Nije važno, na kraju krajeva, koji položaj zauzimamo u trenutku kada *zaposjedamo* prostor u pitanju. Ukratko, teorija je u američkom književno-znanstvenom polju kraja 20. stoljeća ono što je žena bila u baroknoj poeziji – izvor inspiracije, mjesto izuma jednog jezika, dozvola za izražavanje. Iz toga proizlaze raznolikost i bogatstvo obrazaca njezinih definicija. Riječima urednika prethodno citiranog izdanja, teorija je "utopijska perspektiva" čija je priroda "optička, prostorna i grafocentrična" koja se "samostalno postavlja na početak ili kraj misli" jer nije zadovoljna sa "zlatnom sredinom povijesti i prakse".⁷¹ I tako više lirskim načinom postaje "praksom neposluha i odjekom krika" koju je jedan Wlad Godzich i samu smjestio "na križanje krika i Sustava".⁷² No na kraju nije problem u tome može li teorija nadahnuti slične (iskrene ili taktičke) zanose, već je problem inflacija njezina diskursa, njene pretjerane brbljavosti koja nastaje na štetu književnog teksta. I to je jedini *etički* problem teorije: zahvaljujući bezbrojnim konceptima koji je naseljavaju (Foucaultovim kontrolnim mehanizmima, Dele-

⁶⁹ Stanley Fish: *Consequences*, u: *ibid.*, str. 107–111.

⁷⁰ W. J. T. Mitchell: *Introduction*, u: *ibid.*, str. 2. ⁷¹ *Ibid.*, str. 7.

⁷² Wlad Godzich, *THE CULTURE OF LITERACY*, Cambridge, Harvard University Press, 1994., str. 31.

uzovoj manjini ili Derridinoj raspršenosti tragova), uvijek je bolje upućena od teksta koji je opravdava. Kako primjećuje Peter Brooks jezikom književne povijesti, teorija je uvijek "bolje upućena od nesuvislih riječi koje želimo raskrinkati, bolje od te jadne stare renesanse, bolje od tog mračnog, neurotičnog, potisnutog i ugnjetavačkog 19. stoljeća".⁷³

No predmet takve *theory*, koji izmiče, ne može biti sveden na folklor dvoboja između američkih profesora i studenata književnosti. Taj predmet pokreće opsežna pitanja o dohvaćanju stvarnosti, moći diskursa, pitanja koja već tisućama godina opsjedaju filozofijsku tradiciju, kao što je pretkartezijansko pitanje, koje je Heidegger preoblikovao prema etimologiji riječi *teo-rija*, o izvornom odnosu pogleda i onog što mu se podaje. Uz rizik da sljedeću usporedbu osudi intelektualna povijest, doista bismo ponovno mogli povezati (*s onu stranu* racionalne teorije zapadne znanosti) američku *theory*, koja je zamišljena kao praksa neograničenog i smetnja na granicama, i predsokratovsku *theoria*, koju je slavio njemački filozof.⁷⁴ Grčka je riječ *theorein* sastavljena od riječi koje označuju vid (*horao*) i vanjski izgled (*thean*), pogled upravljen prema onom što postaje prisutno, pogled na jedinstvo tog prisustva u trenutku zbivanja, pogled koji nema objekt, već je samo privučen tim prisustvom. No prema Heideggeru, njezini latinski prijevodi u *contemplari*, a potom *meditation* (rašćlanjajući to isto jedinstvo – *templum*) već najavljuju moderna skretanja teorije koja razmatra stvarnost, popisuje ju i rastavlja na objekte. Ako se poslužimo istom usporedbom, u američkoj se *theory* doista radi samo o opri-sutnjenju teksta, o njegovoj potpunosti prije no što ga njegovi egzegeti rasijeku na značenja, o prodoru njegova jezika

⁷³ Peter Brooks, *Aesthetics and Ideology: What Happened to Poetics?*, u: CRITICAL INQUIRY, br. 20., proljeće 1994., str. 521.

⁷⁴ V. Martin Heidegger, *Science et méditation*, u: ESSAIS ET CONFÉRENCES, Paris, Gallimard, kolekcija TEL, 1958., str. 48.–79.

nasuprot nepouzđanoj jezičnoj 'vještini' njegovih čitatelja ili autora. Njegove 'čistine' ili 'putovi' ne upućuju na Heideggerov ontološki temelj, na ono što tehnički razum još nije racionalizirao, oni ovdje povezuju samo rečenice, komadiće tekstova. Ipak, teorija kakvu slave avangardni profesori i studenti književnosti sadrži jednu ontološku dimenziju koja se ne odnosi toliko na nostalgiju za punim 'prisustvom' svijeta (na što su Amerikanci imuni zbog čitanja Derridaa) koliko na predracionalno povlačenje prema 'bitku' teksta – povratak tekstu shvaćenom kao samodostatnost, događaj jezika, razlog po sebi. Oni su prije (barem u ovom smislu) nasljednici obožavatelja Teksta, prognani teolozi i vjerski otpadnici ili nastavljači romantičnog antimodernizma i apolitizma pokreta Nove kritike, nego Foucaultovi, Deleuzovi ili čak i Derridaovi sljedbenici u književno-znanstvenom polju. Prije svega im je bitno da zadrže sposobnost zapanjivanja pred tim čudom (poput Heideggera pred vatrom koju je opisao Heraklit) – tekst (ili vatra) jest. Konačno, pravi fundamentalisti tekstne teorije gledaju na ograničavanje njezina pristupa, na prijevremeno učvršćivanje predmeta tog pristupa i na *proizvodnju* zaključaka kao na skretanje s pravog puta: sociokritičari ili psihokritičari, mitokritičari ili povjesničari književnosti krivi su, dakle, za rastavljanje teksta, za njegovu redukciju i popisivanje, slično kao što je i Descartes bio kriv za matematizaciju prirode.

Kako bismo pobliže odredili enigmu 'teorije', bolje je na kraju zamijeniti taj hajdegerovski duh, koji se loše uklapa u američki kontekst, jednom novijom referencom, više političkim postupanjem s teorijskom jednadžbom, koja uvažava njezinu lijepu intransitivnost – radi se o opaskama Rolanda Barthesa iz 1970. Te je godine u jednom razgovoru podsjetio na klizanje (apstraktnih ili tranzitivnih) teorija moderne znanosti prema jedinstvenosti "revolucionarnog" metadiskursa: teorija od onda označava "određenu nepovezanost, fragmentarnu prirodu izlaganja, koji su gotovo analogni

iskazima aforističkog ili poetičkog tipa", odnosno "borbu za cijepanjem zapadnjačke simbolike" jer teorija kao "vladavina označitelja neprestano rasplinjuje označeno" i isključuje ga kao "predstavnik monologije, postanka, određenja, svega što ne uvažava mnogostrukost".⁷⁵ Tih nekoliko formula utvrđuje fenomen epohe za koji smo mogli misliti da je ostao zakopan u prašini 1970-ih. Protiv naivne sakralizacije djela, ali i protiv dijalektičke opozicije diskursa i *praxisa*, te formule u teoriji vide mogućnost diskursa oslobođenog racionalnog reda: fragmentarni iskaz koji izvire protiv linearnog argumenta, pisanje svijeta koje ga odvraća od velikih institucija smisla (Istina, Pravda, Moć). Teorija je ovdje misao borbe, sredstvo otpora, i djelotvornija je jer nije okamenjena prethodnom definicijom – u ovome razaznajemo sve nijanse epohe, sad već gotovo zaboravljene. Pretpostavka je da je takva logika u SAD-u ustrajala u granicama književno-znanstvenog polja, unutar zidova sveučilišta, dok će je marksisti i anarhisti, naoružani 'protototalitarnim' oružjem iste teorije, uskoro prognati iz Francuske. Također, tijela i ulice, u ograničenu području sveučilišnih diskursa, iščezavaju gotovo kao da nikad nisu ni postojali, pa će *theory* kampusa ponekad izgubiti svaki odnos sa stvarnim predmetom tako da će na kraju označivati tek vlastitu sposobnost rasipanja, vlastitu moć prenošenja zaraze. Teorija je sve to u isto vrijeme: način kruženja ideja, prvo divljenje nad tekstom i, banalno, kriterij promocije unutar sveučilišta. To na svoj način, rečenicama grozničavim od bijesa, objašnjava *antiteorijska* kritičarka Camille Paglia: "Lacan, Derrida i Foucault sveučilišni su ekvivalenti BMW-a, Rolexa i Cuisinarta" i "francuska teorija nalikuje onim receptima na kasetama koji će od vas učiniti milijunaše preko noći: steknite moć napadanjem moći! Iskalite pustoš! Budite gospodar svemira! Nazovite ovaj pariški broj

⁷⁵ Roland Barthes, *Sur la théorie*, u: *ŒUVRES COMPLÈTES*, sv. 2. Paris, Seuil, 1994., str. 1031.–1036.

odmah!"⁷⁶ Poteškoća je u tome što treba održati zajedno, kao dvije polovice istog misterija, teorijski karijerizam (koji je velika pobuda francuske teorije) i unutrašnje značajke teorijskog položaja – prepredenost, pokretnost, korozivnost, neprijateljstvo spram prvih istina i svih dualizama. Teorija: najcjenjenija roba na sveučilišnom tržištu ili jedini postupak koji uklanja prepreke u polju humanističkih znanosti, strategija novačenja ili inteligencija teksta, pečat sekte istaknut na zapučku ili kritička moć bez premca... ili sve to skupa.

⁷⁶ Camille Paglia, *Junk Bonds and Corporate Raiders: Academe in the Hour of the Wolf*, u: *SEX, ART AND AMERICAN CULTURE: ESSAYS*, New York, Vintage, 1992., str. 221.

